

A
LEHETETLEN
VALÓRA
VÁLT

*Egy fiú Schindler
listáján*

LEON LEYSON

Dream
válogatás

Még a legsötétebb időkben is – és főleg akkor – helye van az erőnek és a bátorságnak. Leon Leyson volt az egyik legfiatalabb, aki Oskar Schindler listájának köszönhetően élte túl a holokausztot. Leon Leyson (eredeti neve Leib Lejzon) csupán tízesztendőős volt, amikor a nácik megszállták Lengyelországot, és családjával együtt be kellett költöznie a krakkói gettóba. Hihetetlen szerencsével, kitartással és ügyességgel Leyson túlélte a második világháborút, és elviselte az ördögien gonosz plaszówi lágerparancsnok, Amon Göth kegyetlenségét. Végül egy bátor és mindenre elszánt férfi, Oskar Schindler volt az, aki megmentette Leyson, valamint szülei és két testvére életét azzal, hogy az ő nevüket is felvette azoknak a munkásoknak a listájára, akiknek a gyárában kellett dolgozniuk. Ez a névsor vált Schindler listájaként híressé.

Leon Leyson elbeszéléséből hiányzik a gyűlölet és a bosszúvágy. A visszaemlékezés tökéletesen megragadja annak a fiúnak az ártatlanságát, akinek hihetetlen borzalmakat kellett túlélnie. A méltóság és a remény könyve ez, mely regényes formában tárja az olvasó elé az elképzelhetlent.

LEON LEYSON volt az egyik legfiatalabb, aki felkerült Schindler listájára. Könyve egy különleges perspektívából elmondott holokausztörténet, amely a bátorságról és a humanizmusról szól. Leon Leyson is azt hitte, hogy senki sem kíváncsi arra, ami vele történt, így a Schindler listája film világsikeréig csak ritkán beszélt a múltjáról. A Los Angeles City College elvégzése után a California State Universityn és a Pepperdine Universityn folytatta tanulmányait, majd a kaliforniai Huntington Park Középiskolában tanított 39 éven keresztül. Leon Leysonnak a Chapman University a holokausztoktatói tevékenységének elismeréseként tiszteletbeli doktori címet adományozott.

A szerző 2013-ban halt meg itt hagyva List, a feleségét, két gyermeküket és hat unokájukat.

Tudjon meg többet a szerzőről és a könyvről:

www.deathcamps.info/Leyson

www.facebook.com/dreamvalogatás

»Leyson volt a Schindler-listán a legfiatalabb, aki különleges perspektívából látta azt a férfit, akit élete végéig hősnek tekintett. A szerző különleges és erőteljes módon számol be a gyár életéről, a mindennapos félelemről, valamint személyes találkozásairól Schindlerrel.»

BOOKLIST

»Ebben a megható történetben egy gyermek boldog életét törí ketté a holokauszt. Az, hogy Leon Leyson szerencsésen túlélte a háborút, elsősorban Schindlernek volt köszönhető.»

AMAZON

»Schindlerről időnként rajongva, ugyanakkor távolságtartással ír, mindvégig kedves, talányos figurának mutatja. Nem hagy kétséget afelől, hogy »Schindler zsidójának» lenni reményt jelentett, de ez sohasem óvott meg senkit a nélkülözéstől és a kegyetlenségtől. A könyv végére az olvasó úgy érezi, hogy különleges ismeretséget köthetett egy csodálatos emberrel.»

PUBLISHERS WEEKLY

»Ez egy rendkívüli regény, mely nagyban hozzájárulhat ahhoz, hogy a fiatalok megértsék a holokauszt rémségeit egy túlélő történetén keresztül.»

GOODREADS

»Leon Leyson szívfájdítóan jeleníti meg a kiszolgáltatottságot és a kegyetlenséget, beszél a háborút követő németországi menekültábróban töltött időszakról, majd az amerikai emigrációról. Egy személyes és megindító történet.»

KIRKUS REVIEWS

Dream
válogatás

LEON LEYSON

A

LEHETETLEN

VALÓRA

VÁLT

*Egy fiú Schindler
listáján*

— részlet —

Dream
válogatás

EGY

A MEZŐN ÁT MEZÍTÁB ROHANTAM A FOLYÓ felé. A fák között ledobáltam a ruháimat, elkaptam a kedvenc lelógó faágamat, nagy sebességgel a folyó fölé lendültem, és zsupsz! Tökéletes érkezés.

A vízen lebegve egy csobbanást hallottam, aztán még egyet. A legjobb cimboráim is megérkeztek. Aztán kimásztunk a vízből, és versenyt futottunk kedvenc faágunkhoz, hogy előlről kezdhesük az egészet.

Időnként a feljebb dolgozó favágók megzavarták a mókát azzal, hogy a frissen kivágott fákat leúszatták a malomba, de mi ilyenkor sem jöttünk zavarba. Egy-egy tuskóra heveredve bámultuk, ahogy a napsugarak áttörnek a tölgyek és a fenyők lombsátrán.

Ezt akárhányszor megismételhetjük, sosem untam meg. Azokon a forró nyári napokon időnként gatyá is volt rajtunk, már amikor felnőttek is felbukkanhattak, de többnyire pucérok voltunk.

A kalandot még izgalmasabbá tette, hogy anyám megtiltotta, hogy a folyóhoz menjek. Mivel úszni nem tudtam.

A folyó télen legalább ekkora multságot jelentett. Idősebb bátyám, Tsalig segítségével a legkülönbébb anyagokból, a nagyapám kovácsműhelyéből származó fémhulladékokból és a tűzifa közül kihalászott fadarabokból sikerült korcsolyát eszkábálnom. Rendkívül találékonyak voltunk. A korcsolyánk primitív és ügyetlen volt, de működött. Kicsi voltam, de gyors, imádtam a nagyokkal versenyezni a hepehupás jégen. Egyik alkalommal David bátyám alatt beszakadt a jég. A jeges vízbe pottyant. Szerencsére a folyó ott sekély volt. Kihúztam a vízből, hazarohantunk, hogy száraz ruhát vegyünk, és átmelegedjünk egy kicsit a tűznél. Amint megszáradtunk és átmelegedtünk, máris rohantunk vissza a folyóhoz, ahol újabb izgalmak vártak ránk.

Az élet végtelen, szórakoztató kalandnak tűnt. A legborzalmasabb tündérmese sem készített fel azokra

a rémségekre, amelyekkel alig néhány évvel később szembe találok, elképzelni sem tudtam volna azt a keskeny egérutat, amelyet meg fogunk találni, mint ahogy azt sem, hogy az életünket egy gonosztevőnek látszó hős fogja megmenteni. Életem első éveiben semmi sem figyelmeztetett arra, ami ránk várt. Születésemkor a Leib Lejzon nevet kaptam, manapság pedig a Leon Leyson nevet használom. Narewkában, egy apró, észak-lengyelországi falucskában születtem. A település Bialystokhoz és a belorusz határhoz van közel. Őseim generációk óta, több mint kétszáz éve éltek ott.

Szüleim egyszerű, szorgos emberek voltak, akik mindenért keményen megdolgoztak. Édesanyám, Chanah öt testvére: két nővére és két fivére közt a legfiatalabb volt. Idősebb nővérét Shainának hívták, ami jiddisül annyit jelent, hogy gyönyörű. A nagynéném tényleg nagyon szép volt, anyám pedig kevésbé, és mindenki, még a szüleik is ennek megfelelően bántak velük. Természetesen egyformán szerették a lányokat, de úgy gondolták, hogy Shaina túl szép ahhoz, hogy fizikai munkát végezzen, míg anyámról ez nem volt elmondható. Anyám sokszor mesélte, hogy nehéz korszokban vizet kellett cipelnie a mezőn dolgozó parasztoknak. Meleg volt, a korszó pedig nehéz, de a munka végül szerencsét

hozott neki és nekem is. Anyám a mezőn pillantotta meg először a jövőbelijét.

Bár az apám udvarolni kezdett az anyámnak, a házasságot a szülőknek kellett elrendezniük, vagy legalábbis úgy kellett tenni, mintha. Akkoriban ez volt a bevett szokás Kelet-Európában. Szerencsére mindkét család elégedett volt a gyermekük választottjával, így hamarosan össze is házasodhattak. Anyám tizenhat éves volt, apám, Moshe tizenhét.

A házaselet anyám számára sok szempontból ugyanolyan volt, mint otthon, a szülői házban. A napjai házimunkával, főzéssel, másokról való gondoskodással teltek, de most már nem a szüleiről és a testvéreiről, hanem a férjéről és a hamarosan megszülető gyermekeiről kellett gondoskodnia.

Legkisebb gyerekként nem sok időt tölthettünk kettesben. Akkor voltam a legboldogabb, amikor a testvéreim iskolában voltak, és a szomszédasszonyok átjöttek hozzánk. A tűz köré telepedtek, és kötögettek, vagy párnát tömtek libatollal. Néztem, ahogy az asszonyok összegyűjtik a tollakat, és beletömik a párnatokba, ahogy finoman rázogatták, hogy mindenhová egyenletesen kerüljön. Persze ilyenkor néhány tollpelyhely elszabadult. Az én feladatomból volt, hogy elkapjam

a levegőben hópiheként lebegő tollacskákat. Utánuk kaptam, de a tollak tovalibbentek. Időnként szerencsém volt, és sikerült néhányat elcsípnem, ilyenkor nevetés és taps volt a jutalmam. A libatollfosztás kemény munka, semmi sem mehetett veszendőbe.

Kíváncsian vártam anyám történeteit meg a falusi pletykákat. Ilyenkor anyámnak egy másik, sokkal békeesebb és nyugodtabb arcát láthattam.

Bármennyire is elfoglalt volt, mindig talált időt arra, hogy kimutassa a szeretetét. Énekelt nekünk, és persze odafigyelt, hogy elkészítsük a házi feladatunkat. Egyszer az asztalnál ülve a számtanleckémet írtam, amikor zörgést hallottam a hátam mögött. Anyyira elmerültem a tanulásban, hogy észre sem vettem, amikor anyám megjött, és főzni kezdett. Meglepődtem, mert még messze volt a vacsoraidő. Aztán hirtelen elém tett egy tányér rántottát, amit nekem csinált.

– Olyan jó fiú vagy, jutalmat érdemelsz! – mondta. Anya büszke volt rám.

Apánk mindig arra törekedett, hogy jó életet biztosítson a családjának. Úgy gondolta, hogy gyári munkásként többre viheti, mintha ő is a családi kovácsműhelyben dolgozna. Nem sokkal az esküvő után

gépszerelőként kezdett dolgozni egy kis üvegyárban, ahol különböző méretű palackokat gyártottak. Kitanulta az öntőforma-készítést. Kemény munkájának, tehetségének és elhivatottságának köszönhetően gyakran előléptették. Egyszer a gyártulajdonos apámat is elküldte a közeli Bialystokba, hogy részt vegyen egy szerzőkészítő-tanfolyamon. Abból értették meg, hogy mennyire fontos lehetőség ez, hogy apám egy új zakót vásárolt direkt erre az alkalomra. Akkoriban új ruhát csak egészen ritkán vásároltunk.

A gyárnak jól ment, a tulajdonos pedig úgy döntött, hogy bővíteni fogja a vállalkozását, és a falunktól több mint ötszáz kilométerre fekvő virágzó nagyvárosba, Krakkóba költözteti. Az egész falut izgalomban tartotta a hír. Akkoriban ritkaságszámba ment, hogy egy fiatalember, pontosabban, hogy bárki elhagyja a szülőhelyét. Apám azon kevesek közé tartozott, aki a gyárral tartott. Az volt a terv, hogy ő előremegy Krakkóba, és ha már elég pénzt összespórolt, akkor majd mi is utána megyünk. Jó pár évbe telt, mire összegyűlt a pénz, és megfelelő lakást talált nekünk. Addig félévente jött haza.

Túl fiatal voltam, hogy emlékezzek arra, milyen volt, amikor az apám először elhagyta Narewkát, de arra jól

emlékszem, hogy milyen volt, amikor néhány napra hazajött hozzánk. Az egész falu tudott az érkezéséről. Apám magas, jóképű férfi volt, aki mindig sokat adott a megjelenésére. Megtetszett neki a krakkói férfidivat, és lassacskán összeszedett magának néhány jobb öltönyt. Mindig szép öltönyben, finom ingben és nyakkendőben jött haza. Ezzel mindig nagy feltűnést keltett az egyszerű paraszti ruhát viselő falusiak között. Senki sem sejtette, hogy éppen ezek az öltönyök segítenek majd életben maradni az elkövetkező borzalmas időkben.

Ünnepnapnak éreztük apám látogatásait. Minden más volt, ha ő otthon volt. Általában nagyon egyszerű ételeket ettünk, amit anyám éppen elő tudott teremteni. Egészen más volt a helyzet, ha megjött az apám. Olyankor a hétköznap nem használt tányérok-ból ettünk, reggelire általában kicsit több tojás, vacsorára pedig egy kicsit több hús került az asztalra. Hallgattuk a nagyvárosról szóló történeteket, lenyűgöztek bennünket a modern világ csodái, például a benti vízcsap vagy a városban közlekedő autók. Ilyesmit elképzelni sem tudtunk. Mi, fiúk: Hershel, Tsalig, David meg én a lehető legjobban viselkedtünk. Igyekeztünk felhívni magunkra a figyelmét, de

tudtuk, hogy a nővérünk, Pesza a kedvence. Mivel négy zabolátlan fiú mellett ő volt az egyetlen lány, ezen nem is csodálkoztunk. Ahogy visszaemlékszem, ha kicsit is összevesztünk, akármilyen is történt, kizárt volt, hogy Pesza legyen a hibás. Ha túl sokat boszszantottuk a nővérünket, akkor apám közbelépett, és megbüntetett bennünket. Peszának hosszú, szőke haja volt, amelyet anyám vastag copfokba font. A nővérünk sokat segített a ház körül, csöndes volt és szófogadó. Világos, hogy miért ő volt apám kedvence.

Apám sokszor hozott nekünk ajándékot a nagyvárosból. A csokoládésdobozokat fényképek díszítették, melyekről megismerhettük Krakkó történelmi épületeit és fasorokkal szegélyezett körútjait. Hosszasan bámultam ezeket a képeket, és megpróbáltam elképzelni, hogy milyen is lehet az élet egy ilyen pompás helyen.

Legkisebb gyerekként a nagyobbaktól örököltem mindent: az ingeket, a cipőket, a nadrágokat és a játékokat is. Egyik alkalommal gyerekpénztárcákat kaptunk ajándékba. A testvéreim kezében látva az ajándékot, arra gondoltam, már megint ki kell várnom, hogy az egyiküket megörökölhessem. Ettől nagyon elkeseredtem. Ám ekkor meglepetés várt rám. Az egyikben

egy még kisebb tárca volt elrejtve, éppen nekem. Anynyira boldog voltam!

Bár az apám csak néhány napot töltött velünk, minden alkalommal rám is szánt időt. Nagyobb örömet elképzelni sem bírtam, mint amikor az ismerősök üdvözlését fogadva együtt mentünk a szülei házához. Végig fogta a kezem, és az ujjaimmal játszott. Ez volt a mi kettőnk titkos jele, mellyel azt üzenete, hogy mennyire szeret engem, a legkisebb fiát.

A legidősebb bátyám Hershel volt, utána jött Betzalel, vagyis Tsalig, aztán következett a nővérem, Pesza, majd David meg én. Hershel számomra olyan volt, mint a bibliai Sámson: nagy, erős és bátor. A szüleim szerint inkább fékezhetetlen volt. Serdülőkorában fellázadt, és nem volt hajlandó iskolába járni. Valami hasznosabbat akart csinálni. Akkoriban apám már Krakkóban dolgozott, ezért a szüleim úgy döntöttek, hogy Hershel költözzék hozzá. Én ezt egyes érzelmekkel fogadtam. Szomorú voltam, hogy a bátyám elmegy, de meg is könnyebbültem. Anyám rengeteget aggódott miatta, és bármennyire fiatal is voltam, megértettem, hogy jobb lesz neki apámmal. Hershelnek megtetszett a városi élet, és csak ritkán látogatott haza.

Ha Hershel makacs volt és önfejű, akkor Tsaligról azt mondhatom, hogy ő sok szempontból épp az ellenkezője: kedves és figyelmes. Hat évvel volt idősebb nálam, ezt akár éreztethette is volna velem, de ő ezt sosem tette a kistestvérével. Nem emlékszem, hogy valaha is panaszkodott volna rám, pedig sokszor a terhére lehettem. Még a kirándulásaira is magával vitt. Tsaligot elképesztő műszaki tehetsége miatt igazi varázslónak tartottam. Úgy tűnt, nem létezik olyasmi, amit ne tudna megszerelni. Egyszer elektromos áram helyett kristályokkal működő rádiót barkácsolt, amelylyel nemcsak a varsói és bialystoki, de még a krakkói adást is fogni lehetett. Ő készítette az egészet, a készülék dobozát is, és még azt is kitalálta, miként kell antennát eszkábálni, hogy fogni tudja az adást. Valóságos csodának tűnt, amikor a fejemre tette a fülhallgatót, és meghallottam benne a híres krakkói fanfárt, mely sok száz kilométerre tőlünk a delet jelezte.

David bátyám állt hozzám a legközelebb, ő csupán egy évvel volt idősebb nálam. Gyakran mesélte, hogy kisbaba koromban ő ringatta a bölcsőmet, ha sírtam. Mindig együtt voltunk. Azt hiszem, az volt a legjobb szórakozása, ha engem piszkálhatott. Boldogan vigyorgott, akárhányszor bedőltem egy-egy tréfájának.

Néha annyira felbosszantott, hogy elbőgtem magam. Egyszer például tésztát ettünk, és ő arról győzködött, hogy a tányérunkon tulajdonképpen kukacok vannak. Olyan hosszan és komolyan bizonygatta ezt, hogy végül elhittem. Amikor rosszul lettem, kitört belőle a röhgés. Aztán hamarosan megint a legjobb barátok voltunk... míg ki nem talált valami újabb tréfát.

Nagyjából ezer zsidó élt Narewkában. Nagyon szerettem az anyai nagyapámat, boldogan jártam vele a zsinagógába. Szerettem, ahogy az imádkozók hangja betöltötte az épületet. A rabbi erős, rezonáló hangon kezdte az imát, melyhez aztán az egész közösség csatlakozott. Időnként ismét felcsendült a rabbi hangja, egy-két sort hangosan recitált, hogy mindenki tudja, hol tartanak az imakönyvben. Egyébként a közösség minden tagja maga imádkozott. Olyan volt, mintha egyek lennénk, ugyanakkor mindnyájan egyesével állnánk szövetségben az Örökkévalóval. Idegenek számára ez furcsának tűnhetett, de számunkra ez volt a természetes. A keresztény lengyelek, ha valamiről azt akarták mondani, hogy összevisszaság, akkor azt mondták, hogy olyan, mint egy zsidó istentisztelet. Azokban a békeidőkben ez nem számított támadásnak, csupán azt mutatta, hogy milyen különösnek

tűntünk azoknak a szemében, akik eltérő vallásgyakorlathoz voltak szokva.

Általában a zsidók és a keresztények békében éltek egymás mellett Narewkában. Ugyanakkor az is előfordult, hogy az egyik húsvét előtti nagyhéten éppen csak megúsztam a verést, amikor figyelmetlenül mászkáltam az utcán. Ez volt az egyetlen időszak, amikor a keresztények másként viselkedtek velünk. Mintha mi, zsidók hirtelen ellenségükké váltunk volna. Ilyenkor még a legjobb pajtásaim is rám támadtak. Kövekkel dobáltak, és durva, bántó, szavakat kiabáltak, például, hogy „Krisztus gyilkosa”. Nem nagyon törődtem velük, mivel tudtam, hogy Jézus évszázadokkal korábban élt, de személyes meggyőződésemit sem számított a szemükben. Akik gyűöltek bennünket, azoknak nem számított, hogy mikor élt az egyik zsidó és mikor a másik. Úgy vélték, a zsidó az zsidó, és minden zsidó felelős Jézus haláláért. Szerencsére a gyűlölködés csupán az év néhány napjára korlátozódott, amúgy pedig Narewkában a zsidók és a keresztények békében megfértek egymás mellett. Persze mindig akadtak kivételek. Szemben velünk lakott egy asszony, aki kövekkel dobált engem meg a zsidó barátaimat, csak azért, mert elmentünk a háza előtt. Úgy gondolhatta,

hogy balszerencsét hoz, ha elmegy előtte egy zsidó. Megtanultam, hogy a háza előtt át kell menni a másik oldalra. A többi szomszédunk sokkal barátságosabb volt. Az egyik közvetlen szomszédunk például minden évben áthívott bennünket, hogy megnézzük a feldíszített karácsonyfájukat.

Egy szó mint száz, Narewka az 1930-as években ideális hely volt egy kisgyerek számára. Péntek naplementétől szombat naplementéig a narewkai zsidók a szombatot ünnepelték. Szerettem a csöndet, amikor az összes üzlet bezárt, örömteli volt a nyugalom az egész heti sürgölődés után. Az istentiszteletet követően az emberek kiültek a ház elé, és tökmagot rágcsálva beszélgettek. Hazafelé menet gyakran megállítottak, hogy énekeljek valamit, mivel sok dalt tudtam, és szép hangom volt, ami aztán a serdülőkor beálltával sajnos elveszett.

Szeptembertől májusig minden délelőtt a falusi iskolába jártam, délutánonként pedig a héderbe (vagyis zsidó iskolába), ahol héberül tanultunk, és a Bibliát olvastuk. Előrébb jártam, mint az osztálytársaim, mivel én már a testvéreimtől is tanultam, utánoztam őket, amikor ők a héderben kapott házi feladataikat készítették. Noha akkor még nem

értettem, hogy miről is van szó pontosan. A szüleim öt éves koromban írtak be a zsidó iskolába.

Lengyelországban a római katolikus vallás volt az államvallás, mely igen nagy szerepet kapott az állami iskolában, ahová jártam. Amikor katolikus osztálytársaink az imákat mondták, nekünk, zsidóknak néma csöndben vigyázzba kellett állnunk. Ezt könnyebb mondani, mint megtenni, és gyakran kaptunk büntetést, amiért sugdolóztunk vagy bohóckodtunk, ahelyett hogy úgy álltunk volna, mint a cövek. A legkisebb rosszalkodás is veszélyes volt, mivel a tanítónk mindent jelentett a szüleinknek. Időnként anyám már a hazaérkezésem előtt tudta, hogy mit műveltem. Sosem vert meg, de megvolt az eszköze arra, hogy tudassa, elégedetlen a viselkedéssel. Ettől mindig nagyon rosszul éreztem magam, úgyhogy igyekeztem jól viselkedni.

Egyszer az unokatestvérem, Yossel megkérte a tanítóját, hogy hadd változtassa meg a nevét József-re, a nagy nemzeti hős, József Pilsudski tiszteletére. A tanár azt felelte neki, hogy zsidók nem viselhetnek lengyel keresztnévet. Nem értettem, hogy az unokatestvérem miért akarta a jiddis nevét a lengyel megfelelőjére változtatni, de a tanító elutasítása egyáltalán nem lepett meg. Ilyen volt az élet.

Szinte a második otthonom volt a szomszédunkban lakó Lansman szabóék háza. Csodáltam, ahogy a mester a vizet egészen vékony sugárban a szájából az éppen vasalandó ruhára spriccelte. Szerettem meglátogatni őket, Lansmant, a feleségét és a négy fiukat, akik mind tanult mesterek voltak. Munka közben folyton énekeltek, esténként pedig együtt zenéltek, hangszeren kísérték a dalaikat. Nagyon megdöbbenem, amikor a legfiatalabb fiú, aki cionista volt, elhatározta, hogy útra kel a távoli Palesztinába. Miért költözik olyan messzire a családjától, otthagya a munkáját meg a közös éneklést? Ma már tudom, hogy ez a döntése mentette meg az életét. A szülei és a testvérei mind meghaltak a holokauszt idején.

Amit ma nélkülözhetetlennek tartunk, az többnyire hiányzott Narewkában. Az utcákat vagy utcakővel, vagy sehoggy sem burkolták. A legtöbb ház fából készült, és egyszintes volt. Az emberek gyalog jártak, esetleg lóháton vagy lovas kocsin. Máig emlékszem, milyen volt, amikor az elektromos áram csodája elérte a falunkat 1935-ben. Hatéves voltam. Minden háztartásnak döntenie kellett, hogy bevezettetik-e az áramot vagy sem. Hosszas vitatkozás után a szüleim úgy döntöttek, hogy beengedik a házunkba ezt az új

találmányt. Egyetlen zsinór lógott a plafon közepére helyezett foglalatból. Hihetetlennek tűnt, hogy petróleumlámpa helyett egyetlen villanykörtével a fejünk felett akár egész éjszaka is olvashatunk. Csak meg kellett húzni a zsinórt, és máris fel- vagy lekapcsolódott a villany. Amikor senki sem látott, időnként felmásztam egy székre, hogy húzogathassam a zsinórt, és láthassam, ahogy varázslatos módon felgyullad és elalszik a fény. Igazi csoda volt!

Az elektromos áram bevezetését leszámítva Narew-kában az élet évszázadokon át szinte semmit sem változott. A víz nem volt bevezetve a házba, és hamar megtanultam, miként lehet a leghidegebb napokon a lehető legtovább halogatni a kútra járást. A házunk két helyiségből állt: a nagyobbik egyszerre szolgált konyhaként, étkezőként és nappaliként, a kisebbik pedig a hálószoba volt. A privát tér, ahogy manapság képzeljük, teljességgel ismeretlen volt. Egyetlen ágyunk volt. Mindnyájan abban aludtunk, anyám, a testvéreim és én.

A vizet az udvarunkon lévő kútról hordtuk. Be-dobtuk a vödröt a kútba, majd miután meghallottuk a csobbanást, felhúztuk. Vigyázni kellett, hogy a kúttól a házig ne lötyögtessünk ki túl sok vizet. Szám-talanszor kellett fordulnunk, hogy elég vizünk legyen,

naponta többször meg kellett tennünk a ház és a kút közti utat. Nekem kellett összeszednem a tojásokat, halomba raknom a tűzifát, amelyet Tsalig felaprított, törölgetnem az edényeket, amelyeket Pesza elmosogatott, és segítenem kellett anyámnak is. A legtöbbször én mentem át a nagypapám istállójába egy kancsó tejért.

A bialowiezai erdő határában lévő falunkban parasztok és kovácsok, mészárosok és szabók, tanítók és boltosok éltek. Egyszerű, dolgos földművelő népek voltak mind a zsidók, mind pedig a keresztények, kiknek élete a család, a vallási naptár, valamint az évszakok által meghatározott vetés és aratás körül forgott.

Mi, zsidók otthon jiddisül beszéltünk, a közintézményekben lengyelül, a zsidó iskolában meg a zsina-gógában pedig héberül. A szüleimtől mi németül is tanultunk egy keveset. Sosem gondoltuk volna, hogy a német nyelvtudásnak egyszer még mekkora hasznát fogjuk venni.

A lengyel törvények, ahogy az évszázadokon át szokásban volt egész Európában, megtiltották, hogy a zsidóknak földtulajdonuk legyen, ezért anyai nagypapám, Jacob Meyer a keleti ortodox egyház haszonbérelője volt. Kemény fizikai munkával tartotta el a családját.

A földet művelte. Ásóval szedte fel a földből a krump-
lit, és sarlóval aratta a gabonát. Óriásnak éreztem ma-
gam, amikor aratás végén a szénával megrakott szekér
tetejére ültetett.

Miután apám Krakkóba költözött, anyám egyre
inkább kénytelen volt a szüleire támaszkodni. Nagy-
apám gyakran jött át hozzánk krumplival, céklával és
a kert egyéb termésével, hogy a lánya és az unokái
ne éhezzenek. A nagyszülői segítség mellett is ren-
geteg tennivalója akadt anyámnak, hiszen végül is
egyedülálló anyaként kellett nevelnie kazalnyi gyer-
mekét. Főzött, mosott ránk, és gondoskodott róla,
hogy rendben menjenek a dolgok az iskolában. Ez
rengeteg munkát jelentett, egyetlen szabad perce
sem volt.

Narewkában mindenki mindenkit ismert, és tud-
ták, hogy ki miből él. A férfiakat sokszor nem a ne-
vükön, hanem a foglalkozásuk szerint szólították.
Apai nagyapám „a Jacob kovács” volt, szomszédaink
„a Lansman szabóék”. Az asszonyok a férjük nevét
viselték – mondjuk Jacobné –, a gyerekeket pedig
szüleik, illetve nagyszüleik neve alapján azonosítot-
ták. Rám soha senki sem gondolt Leib Lejzonként.
Moshe és Chanah gyerekeként sem emlegettek,

viszont én voltam Jacob Meyer *eynikl*, vagyis Jacob Meyer unokája. Ez az egyszerű tény rendkívül sokat elárul erről a régi világról. Egy patriarchális társadalomban nőttem fel, melyben tisztelték, sőt nagyra tartották a kort, különösen, ha az illető keményen végigdolgozta az életét, gondoskodott a családjáról, és odaadóan gyakorolta a vallását, mint ahogy a nagyapám tette. Mindig egy kicsit nagyobbnak és egy kicsit különlegesebbnek éreztem magam, amikor úgy szólítottak, hogy Jacob Meyer *eynikl*.

Péntek esténként és szombat reggelente a sabati¹ istentiszteleten a nagyapám mellett álltam a zsinagógában, én is lehajtottam a fejem, amikor ő, és vele együtt mondtam az imákat. Emlékszem, amikor felnéztem rá, azt gondoltam, hogy milyen nagy és erős, hogy olyan, mint egy hatalmas fa, mely megóv. A peszachot² mindig az anyai nagyszüleim házában töltöttük. Minthogy én voltam a legkisebb unoka, nekem jutott az az idegtépő megtiszteltetés, hogy a szertartás kezdetén feltehettem azt a bizonyos négy

¹ Sabat: szombat, a legfontosabb zsidó ünnep, mely péntek este, az első csillag megjelenésétől a szombat esti csillag megjelenéséig tart.

² Peszach: az Egyiptomból való kivonulás ünnepe, tavasszal, mely a keresztény húsvéthoz közeli időpontban szokott lenni.

kérdést.³ Miközben igyekeztem hibátlanul elmondani a héber szöveget, magamon éreztem nagyapa biztató tekintetét. Amikor befejeztem, megkönnyebbülten sóhajtottam, tudva, hogy eleget tettem a feladatnak. Kitüntetésnek éreztem, hogy ő a nagyapám, mindig szerettem volna elnyerni az elismerését, szerettem volna méltónak bizonyulni a dicséretére. Különleges élvezetet jelentett, ha egyedül alhattam a nagyszüleimnél. Olyankor velük egy ágyban alhattam, nem kellett osztoznom a testvéreimmel, mint otthon. Menynyire imádtam, hogy ilyenkor én állok a nagyszüleim figyelmének középpontjában!

A család védelmének és szeretetének köszönhetően szinte semmit sem tudtam arról, hogy az évszázadok során a zsidók mennyit szenvedtek Narewkában és más falvakban, hol az egyik, hol a másik hatalomtól. Az őseim átélték a XX. század első felének pogromjait. Ezt követően Narewkából is sokan kivándoroltak Amerikába, köztük anyám két fivére: Morris és Karl is. Bár egyetlen szót sem tudtak angolul, mégis meg voltak győződve arról, hogy az Egyesült Államokban jobb

³ A peszach első két estélyén tartott széder szertartáson a legkisebb fiú négy kérdést tesz fel, mindegyik azzal kezdődik, hogy „Miért más ez az este...?”. Válaszként felolvassák a Haggadát, az Egyiptomból való kivonulás történetét.

jövő vár rájuk. Néhány évvel később Shaina, anyám gyönyörű nővére is új életet kezdett Amerikában.

1914 és 1918 között a szüleim személyesen is megtapasztalták, hogy milyen a háború. 1939 előtt senki sem beszélt az első világháborúról, senki sem gondolta volna, hogy alig húsz évvel később a világ ismét háborúba sodródhat. Az első világháború idején a Lengyelországot megszálló német katonák választól függetlenül mindenkit poláknak tekintettek. Azokban az időkben Narewkából és sok más lengyel faluból a férfiakat behívták munkaszolgálatra. Apám is a németeknek dolgozott egy keskenyvágányú vasútnál, mely fát és egyéb nyersanyagot szállított a mi vidékünkéről. 1918-ban, amikor a németek elvesztették a háborút, a megszálló seregek távoztak, visszatértek saját hazájukba.

Visszatekintve azt lehet mondani, hogy a szüleim és a kortársaik többsége rettenetes hibát követte el, amikor a második világháború idején a Narewkába érkező németekre úgy tekintettek, mint ahogy annak idején azokra a német katonákra, akikkel az első világháború idején találkoztak. Azt gondolták, hogy ezek is olyan emberek, mint ők, férfiak, akik katonai szolgálatukat teljesítik, akik aggódnak az

otthon maradtakért, akik hálásak a kedvességért és a vendégszeretetért. Ahogy az emberek a nagyapámon keresztül azonosítottak engem, és ezért bizonyos elvárásaik voltak velem szemben, mi ugyanígy a korábbi tapasztalataink alapján gondoltunk azokra a német katonákra, akik 1939-ben megszállták Lengyelországot. Mi okunk lett volna másként gondolni rájuk? Mégis miben bízhatna az ember, ha nem a saját tapasztalatában?

Amikor visszagondolok arra a helyre, ahol felnőttem, a falura, melyről annyi csodálatos emléket őrzök, eszembe jut egy jiddis dal, amelyet egykor a Lansman családdal énekeltem. A címe: *Oyfn Pripetchik*, amely anynyit jelent, hogy „a szívben”. Ez a szomorú dal egy rabbiról szól, aki a kis tanítványainak a héber ábécét tanítja, pont úgy, ahogy én is tanultam annak idején a héderben⁴. A dal a rabbi baljós figyelmeztetésével zárul:

*Ha majd nagyok lesztek,
ti is megértitek,
e betűkre mily sok könny hullt,
és mennyi bennük a fájdalom.*

⁴ Héder: zsidó elemi iskola.

Amikor Lansmanékkal ezt a dalt énekeltük, mindez
ősrégi históriának tűnt. Fel sem merült bennem, hogy
mindez a közeli, rémisztő jövőről is szólhat.

